



# Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

## Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 11, Sayı 30, Temmuz 2024 / Volume 11, Issue 30, July 2024

**Makale Türü/Article Types:** Araştırma Makalesi/Research Article  
**Geliş/Received:** 17.02.2024  
**Kabul/Accepted:** 28.05.2024  
**DOI:** 10.17822/omad.1439004

**Atf/Citation:** Kaplan, Yunus. "16. Yüzyıldan Bilinmeyen Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Elfiyye". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 11/30 (2024): 351-373.

**Yunus KAPLAN**

(Prof. Dr.), Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / Türkiye, yunuskaplan80@gmail.com, 0000-0002-2421-253X

## 16. Yüzyıldan Bilinmeyen Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Elfiyye

*An Unknown from 16th Century Arabic-Turkish Poetic Dictionary: Elfiyye*

**Öz:** Sözlükler, Osmanlı edebî geleneğinde yabancı dil öğretimini kolaylaştırmak amacıyla kaleme alınan eserlerdir. Özellikle bu edebî geleneğin ifade kudretinin teşekkülü ve tekâmülünde önemli etkisi olan Arap ve Fars dillerinin öğretiminin asli bir ihtiyaca dönüşmesi sonucu zaman içinde artan bir ivmeyle birçok sözlük kaleme alınmıştır. Kahir ekseriyeti mensur olan bu eserler içinde kelimelerin daha kolay öğrenilmesine yardımcı olarak hafızada daha kalıcı hâle gelmesini sağlayan manzum sözlüklerin ayrı bir yeri vardır. Anadolu'da ilk örnekleri 13. yüzyıldan itibaren Arapça-Farsça olarak görülen manzum sözlükler -Osmanlı tebaasındaki farklı toplulukların dilleri için yazılmış olanları da olmakla birlikte- daha çok Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe veya Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde yazılmıştır. Bu minvalde Arapça-Türkçe şeklinde tanzim edilen manzum sözlüklerden biri de hayatı hakkında biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye tesadüf edilemeyen Tâlib mahlaslı bir şaire ait olan *Elfiyye*'dir. 1000/1591-92 yılında Peçuy'da telif edilen eser, 108 beyitlik mesnevi şekline sahip bir mukaddime ve huruf-ı heca tertibinde beyit sayısı 5 ile 29 arasında farklılık gösteren 47 kıtalık sözlük bölümünden müteşekkildir. Toplam beyit sayısı 718 olan eserde, 2650 civarında Arapça kelime veya ibarenin Türkçe karşılığına yer verilmiştir. Bu çalışmada şimdilik bilinen tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde Hacı Ali Saib Koleksiyonu 25 numarada kayıtlı olan *Elfiyye*'nin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durularak eserden seçilen bazı kıtaların çeviri yazılı metnine yer verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Klasik Türk edebiyatı, 16. yüzyıl, manzum sözlük, Tâlib, Elfiyye

**Abstract:** The dictionaries are works written with the aim of facilitating foreign language instruction in the Ottoman literary tradition. Especially with the transformation of the teaching of Arabic and Persian languages, which have had a significant influence on the formation and development of this literary tradition, into a primary need, many dictionaries have been written over time with increasing momentum. Among these works, which are mostly prose, poetic dictionaries that help words to be learned more easily and become more permanent in memory have a special place. Writing of poetic dictionaries in Anatolia, starting from the 13th century in Arabic-Persian form, although there are also those written for the languages of different communities in the Ottoman subjects, has predominantly shifted towards Arabic-Turkish, Persian-Turkish, or Arabic-Persian-Turkish forms. In this regard, one of the poetic dictionaries arranged in Arabic-Turkish form is *Elfiyye*, which belongs to a poet with the pseudonym Tâlib, about whom no information can be found in biographical sources. The work, composed in 1000/1591-92 in Peçuy, consists of an introduction of 108 couplets and a dictionary section of 47 quatrains with the number of couplets ranging from 5 to 29 in the order of Arabic alphabet. In the work, which has a total of 718 couplets, around 2650 Arabic words or phrases are given their Turkish equivalents. This study focuses on the formal and substantive characteristics of *Elfiyye*, registered as number "25" in the Hacı Ali Saib Collection at the Süleymaniye Library, and includes the translation of some selected quatrains from the work.

**Key Words:** Classical Turkish literature, 16<sup>th</sup> century, verse dictionary, Tâlib, Elfiyye

### Extended Abstract

The dictionaries are works written with the aim of facilitating foreign language instruction in the Ottoman literary tradition. Especially with the transformation of the teaching of Arabic and Persian languages, which have had a significant influence on the formation and development of this literary tradition, into a primary need, many dictionaries have been written

over time with increasing momentum. Among these works, which are mostly prose, poetic dictionaries that help words to be learned more easily and become more permanent in memory have a special place. Writing of poetic dictionaries in Anatolia, starting from the 13th century in Arabic-Persian form, although there are also those written for the languages of different communities in the Ottoman subjects, has predominantly shifted towards Arabic-Turkish, Persian-Turkish, or Arabic-Persian-Turkish forms.

In this regard, one of the poetic dictionaries arranged in Arabic-Turkish form is Elfiyye, which belongs to a poet with the pseudonym Tâlib, about whom no information can be found in biographical sources. The work, composed in 1000/1591-92 in Peçuy, consists of an introduction of 108 couplets and a dictionary section of 47 quatrains with the number of couplets ranging from 5 to 29 in the order of Arabic alphabet. In the work, which has a total of 718 couplets, around 2650 Arabic words or phrases are given their Turkish equivalents.

Both the introduction and the 47 quatrains that constitute Elfiyye are arranged in meters, and in these, 27 different patterns belonging to 13 meters of Arabic prosody are used. Likewise, all quatrains in the work are rhymed, with 21 of the quatrains being mürdef (fully rhymed), 20 mücerred (end-rhymed), and 6 müesses (internally rhymed). The couplets in the introduction section, written in the form of a mesnevi, mostly prefer mürdef and mücerred rhyme schemes.

In poetic dictionaries, Elfiyye included, a method called “takti beyti” is employed at the end of each quatrain to facilitate the memorization of the meters and rhymes used in the arrangement of these quatrains. In the single couplet takti‘ verses found at the end of all 47 quatrains in the work, the meters are recited in the first lines, while the second lines contain moral and didactic thoughts such as “the importance of knowledge, doing good deeds, the harm of stinginess, staying away from mischievous people, honesty, living in the moment,” and “performing good deeds,” which are in line with the common tradition encountered in poetic dictionaries. In some poetic dictionaries, it is observed that authors mention the names of the works they utilized within their own works. Tâlib, in the introduction section, stated that he benefited from Muhtasar, Ahterî, Garîbeyn, Sîhâh, and Cevherî while composing his work. Like some other authors of poetic dictionaries, he also struggled to find Turkish equivalents for some words in the source language and opted to use Arabic words again as equivalents for Arabic words. Among the prominent features of Elfiyye are the translation of multiple Arabic words with the same meaning into a single Turkish word or phrase, the inclusion of plural meanings for some words, the inclusion of place and personal names with proper noun status, and the incorporation of many archaic words that were alive in the language at the time of writing but fell out of use later.

This study focuses on the formal and substantive characteristics of Elfiyye, registered as number “25” in the Hacı Ali Saib Collection at the Süleymaniye Library, and includes the translation of some selected quatrains from the work.

## Giriş

Sözlükler, canlı varlık olan bir dilin tarih boyunca sahip olduğu kelime hazinesinin muhafazasında ve bu dildeki kelimelerin tarihî seyir içindeki değişimlerini kayıt altına almaları bakımından oldukça önemli eser türleridir. Genellikle farklı milletlere mensup fertlere kaynak dili öğretmek için yazılan bu eserler, sadece dil öğreniminde başucu kaynağı olan bir eğitim aracı değil aynı zamanda yazılmış oldukları dilleri konuşan milletlerin sahip olduğu maddi ve manevi kültürel birikimi yansıtan yazılı vesikalar arasında yer alır. Yüzyıllar boyunca tarih sahnesinde göstermiş oldukları başarılarla kendinden söz ettirmiş köklü ve kadim milletlerin zengin edebî birikimleri içinde bu türden yazılmış sayısız esere tesadüf edilmektedir.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Yunus Kaplan, “Müellifi ve Telif Tarihi Meçhul Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Bülgatü’s-Sıbyân”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 (2020): 42.

İnsanlık tarihinin köklü ve kadim milletleri arasında yer alan ve tarih boyunca sayısız devlet kurarak dünya siyaset tarihinde ihtişamlı bir yere sahip milletlerden biri olan Türkler, İslamiyet'in kabulüyle birlikte İslam medeniyet havzasına dâhil olmuş; önce bu medeniyetin önemli iştirakçilerinden olan Araplar ve Farslarla, daha sonraları ise özellikle Osmanlılar döneminde Batı'ya yapılan seferler neticesinde fethedilen yeni yerlerin topluluklarıyla yakın münasebetler içinde olmuştur. Bu münasebetler zamanla karşı tarafın dilini öğrenme ihtiyacını ortaya çıkarmış, bu ihtiyaç da dil öğretiminin vazgeçilmez malzemelerinden biri olan sözlüklerin yazımını elzem hâle getirmiştir.<sup>2</sup>

Tarihî seyir içinde Osmanlı kültür havzasında hitap ettikleri kitleler de göz önünde bulundurularak farklı amaçlara ve farklı şekillere sahip, dillerinden en az biri Türkçe olan birçok sözlük kaleme alınmıştır. Kahir ekseriyeti mensur olan sözlükler yanında vezin, kafiye ve nazım şeklinin yapısal özelliklerinin ahenge olan katkısıyla çok daha kısa sürede öğrenilip hafızada kalıcı olma vasfını haiz olan manzum sözlükler de tanzim edilmiştir.

Daha çok ilim adamları ve şairler tarafından kaleme alınan manzum sözlüklerde yer alan kelimelerin fesahate ve belagate uygun olmasına özen gösterilmiş; bununla düzgün konuşma ve maksadı güzel ifade etme melekesinin kazandırılması, konuşma ve yazıda akıcılığın sağlanması düşünülmüştür. Manzum sözlük yazarları, eserlerinin aruzu iyi bilen kişilerce vezin üzere okutulup ezberletilmesine ısrarla vurgu yapmışlardır. Manzum sözlüklerin yazımı "fenn-i hatîr" olarak görülse de bu tarz sözlükler okuyanlar ve okutanlarca "hacmi küçük, faydası çok ve ezberi kolay" eserler olarak nitelendirilmiştir.<sup>3</sup>

Dil öğrenme süresini kısaltmak, dil öğretimini kolaylaştırmak ve yabancı dilin kelimelerini karşılıklarıyla birlikte ezberletmek gibi amaçlarla kaleme alınmış olan manzum sözlükler, klasik dil öğretiminde bir ders kitabı olarak okunmuş ve okutulmuştur.<sup>4</sup> Bu eserler vesilesiyle talebelerin kelime bilgisi, ebcet hesabı ve tarih düşürme, fiil çekimleri, sayılar, ay adları, yıl adları, kalıplaşmış ifadeler, tarihî şahsiyetler, mazmunlar, atasözleri, deyimler, kültüre ait kullanımlar, tercümeleleriyle verilen cümleler aracılığıyla sentaks bilgisi, temel dil kuralları hatta dinî bilgilerle birlikte; kullanılan bahirler ve veznin özellikleri, şiir bilgisi, takti ile okuma, nazım şekilleri ve söz sanatlarının öğretilerek erken yaşta şiir nosyonuna sahip olmalarının da temini amaçlanmıştır.<sup>5</sup>

Anadolu'da ilk örnekleri Arapça-Farsça şeklinde kaleme alınmış olan manzum sözlük yazımı, zamanla bilhassa Osmanlı tebaasındaki toplulukların dilleri olmak üzere çeşitlilik kazanmış olsa da oluşan ihtiyaca istinaden daha çok el sine-i selase tabiriyle ifade edilen Arapça, Farsça ve Türkçe üzerine Farsça-Türkçe, Arapça-Türkçe ve Arapça-Farsça-Türkçe olmak üzere üç şekilde yaygınlık kazanmıştır.<sup>6</sup>

Arapça-Türkçe şeklindeki manzum sözlüklerin ilki, Abdullatif İbn-i Melek (öl. 1418'den sonra) tarafından 1392 yılında kaleme alındığı tahmin edilen ve Osmanlı'da sıbyan mekteplerinde ders kitabı olarak da okutulan *Ferişteoğlu Lügati*'dir. Bu ilk Arapça-Türkçe manzum sözlük dışında, yirmi kadar eserin varlığı yapılan çalışmalar vesilesiyle gün yüzüne

<sup>2</sup> Yunus Kaplan, "Tuhfe Türüne Bilinmeyen Bir Örnek: Rükni'nin İngilizce-Türkçe Manzum Sözlüğü (Lehce-i Lankıviç)", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6/2, (2022): 3.

<sup>3</sup> Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, (Ankara: TDK Yay. 2016), 53.

<sup>4</sup> Yusuf Öz, "Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler", (Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1996), 55.

<sup>5</sup> Güler Doğan Averbek, "Dillerinden Biri Türkçe Olan Manzum Sözlükler Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21 (2018): 89.

<sup>6</sup> Şimdiye kadar manzum sözlükler üzerine birçok akademik çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda manzum sözlüklerin tarihi seyri, çeşitleri, sahip oldukları şekil ve muhteva özellikleri üzerinde mufassal ve tatmin edici bilgiler verildiği için hem tekrara düşmemek hem de çalışmanın hacmini artırmamak adına özet mahiyetindeki bilgilendirmeye iktifa edilmiştir. Manzum sözlüklerin özellikleri ve bunlar üzerine yapılmış çalışmalar hakkında derli toplu bilgi için bk. Güler Doğan Averbek, "Dillerinden Biri Türkçe Olan..."

çkarılmıştır.<sup>7</sup> Arap dilinin öğretimine matuf olarak 16. yüzyılın sonlarında Arapça-Türkçe şeklinde tanzim edilen manzum sözlüklerden biri de aşağıda şekil ve muhteva özellikleri hakkında bilgiler verilen *Elfiyye*'dir.

### 1. Elfiyye

*Elfiyye* hakkında biyografik ve bibliyografik kaynaklarda herhangi bir kayda tesadüf edilememektedir. Eserin şimdilik bilinen tek yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesinde Hacı Ali Saib Efendi Koleksiyonu 25 numarada kayıtlıdır. Yazmanın 1a-38b sayfalarına Arapça-Türkçe mensur bir sözlük, 39b-81b sayfalarına ise *Elfiyye* derc edilmiştir.

Herhangi bir başlık veya isimlendirmenin yapılmadığı mensur sözlük, temmet kaydına göre Hamid b. Recâî b. Gülşenâbâdî tarafından 1087/1676-77 yılında istinsah edilmiştir. *Elfiyye*'nin temmet kaydında ise istinsah tarihi olarak 1086/1675-76 yılı verilmiş olsa da müstensih belirtilmemiştir. Ancak her iki eserde kullanılan hat ve mürekkebin aynı olmasından hareketle iki eserin de aynı müstensih tarafından istinsah edildikleri anlaşılmaktadır.

*Elfiyye*, 6 ile 19 arasında değişen satır sayısına sahip olup çift sütun ve nesih hatlıdır. Kıta başlıkları ile kıtalardaki vezin kalıpları kırmızı mürekkepledir. Ayrıca karşılıkları verilen kelimeleri belirtmek için altlarına kırmızı mürekkeple rakamlar yazılmıştır. Türkçe karşılıkları verilen kelimelerin üzerinde ve derkenarlarda Arapça minhuvat notları mevcuttur. Bazı sayfalar yer yer rutubete maruz kalsa da bu durum yazıların okunmasını engelleyecek derecede değildir. Birkaç beyti sayfa kenarına yazılan eserin 39b, 42b ve 81b sayfalarında Hacı Ali Saib Efendi'nin mührü bulunmaktadır.

#### 1.1. Telif Tarihi, Müellifi ve İsmi

Mukaddime bölümünde müellif, eserini 1000/1591-92 yılında tamamladığını ve ismini de *Elfiyye*<sup>8</sup> koyduğunu şu beyitlerle söylemiş;

*İrüp târîh-i hicret elf sâle*

*Beyâza düşdi çünkim bu risâle*

*Murâd üzre bulup itmâm u encâm*

*Didüm Elfiyye aña ben dahı nâm* (muk. b. 100-101)

akabinde de mahlasının Tâlib olduğunu ifade etmiştir:

*Dahı şol Tâlibi 'afv eyle yâ Rab*

*Katuında hâş kıl eyle muşarreb* (muk. b. 103)

Eserin müellifi Tâlib'in mahlası dışında biyografisine ışık tutacak elde çok az bilgi bulunmaktadır. Bu bilgi de şairin mukaddime bölümünde Peçuy şehrinin tavsifini yaptıktan sonra bu şehri mesken edindiğini ve sipahi zümresinden olmasına rağmen ilme talip olduğunu dile getirmesinden ibarettir:

*İrişdi çünki feyz-i Kirdgârî*

*İdindüm mesken ol zîbâ diyârî*

<sup>7</sup> Yeni tespit edilen eserler ışığında klasik Türk edebiyatında tanzim edilmiş Arapça-Türkçe manzum sözlükler hakkında bk. Yunus Kaplan, "Kerîmî'nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü: İsbâh", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29 (2022), 657-59; Hasan Ekici, *Feyz-i Üsküdarî Arapça-Türkçe Manzum Sözlük*, (Ankara: Sonçağ Yay. 2023), s. 10-18.

<sup>8</sup> Elfiyye, aynı zamanda terim anlamlı bir kelime olup bazı bilgilerin kolay öğrenilmesi ve hatırd tutulması için manzum olarak yazılan 1000 beyitlik esere verilen ortak addır. İslam kültür tarihinin bazı dönemlerinde eğitim ve öğretimde metinlerin kolayca ezberlenmesinde şiirde de faydalanılmış ve bu maksatla birçok ilim dalında "urcûze" adıyla manzum metinler kaleme alınmıştır. Recez bahrinde birer manzum eser olan bin beyitlik elfiyyeler de öğretimi kolaylaştırma amacına yönelik olarak yazılmıştır. Arap gramerinde ve diğer İslami ilimlerde birçok elfiyye kaleme alınmakla beraber bunların bir kısmı daha çok şöhret bulmuştur. İbn Mu'tî (ö. 628/1231) ve İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) nahve dair meşhur elfiyyeleri, Arap gramerine dair yazılmış elfiyyelerin ilki ve en ünlüleri olup daha sonraki elfiyye yazarları bunları örnek almışlardır. Abdülbaki Turan. "Elfiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 11, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995): 27-28.

*Sipāhī zümresindendüm velī ben*  
*‘Ulūma ṭālib idüm cān u dilden* (muk. b. 59-60)

Bu ifadelerden askerî sınıfa mensup bir sipahi olduğu anlaşılan Tâlib’in, ömrünün belli bir dönemini Peçuy şehrinde geçirdiği ve burada ilimle iştiğal ettiği aşıkardır. Ancak şair, ne zaman Peçuy’a gittiğini ve hangi amaçla orada bulunduğuna yönelik herhangi bir bilgi paylaşmamıştır.

Ezcümle bütün bu bilgiler ışığında *Elfiyye*’nin müellifi olan Tâlib hakkında 1000/1591-92 yılında hayatta olduğu ve aynı tarihte Peçuy’da bulunduğu, mesleğinin ise sipahilik olduğu dışında elde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Biyografik kaynaklarda da bu bilgilerle örtüşen, 16. yüzyılın sonlarında hayatta olduğu belirtilen aynı mahlasa sahip herhangi bir şaire tesadüf edilememektedir.

## 1.2. Şekil ve Muhteva Özellikleri

Arapça-Türkçe manzum bir sözlük olan *Elfiyye*, 108 beyitlik bir mukaddime ve 47 kıtalık sözlük bölümünden müteşekkildir.

Tâlib, mesnevi nazım şekline sahip olan mukaddime bölümünde Allah’a hamt ve Hz. Peygamber’e salat, selam ve duada bulunmuş; devrin padişahı Sultan III. Murad’ı (sal. 1574-1595) sahip olduğu şecaat ve meziyetleriyle methettikten sonra sebep-i telife geçmiştir. Herhangi bir başlıklandırmanın yapılmadığı sebep-i telif bölümünde şair, öncelikle Üngürüs (Macaristan) memleketinde daha evvel kâmil birinin hakkında *Gülşenâbâd* adında bir eser telif ederek methettiği Peçuy şehrinin tavsif ve methini yapar. Şaire göre havası ve suyu gönül çekici olan Peçuy, zengini ve fakiriyle güzel huylarla bezenmiş halka sahiptir. Ravza-i Rıdvan’la eşdeğer olan bu şehir yüce dağı, süslü evleri ve kasırlarıyla öyle güzel ve parlak bir şehirdir ki her bir köşesi âdeta cennet bahçesine benzer. Meyve dolu bahçeleriyle İrem bahçesini andıran, gönül çekici çimenlerinin ortasından ırmağın aktığı bu meşhur şehrin içi, maarif ehli olan kâmil, cömert ve gönül ehli olanlarla doludur.

Allah’ın feyziyle tavsifini yaptığı bu şehri mesken edindiğini ifade eden Tâlib, sipahi zümresinden olmasına rağmen can u gönülden ilme talip olduğunu ve kemale ermek için oldukça gayret sarf ettiğini sözlerine ekler. Şairin burada Likâyî mahlaslı, şiire meyilli, ilim yolunda gayret eden ve çeşitli manzum sözlükler okuyup ezberlemesiyle şöhret bulan bir arkadaşı vardır. Bir gün bu arkadaşı kendisine okuması için iki manzum sözlük getirir. Şair, ismini zikretmediği bu sözlüklerden ilkinin Ferište-zâde Şeyh Kirâmî’ye ait olduğunu,<sup>9</sup> ikincisinin ise müellifini belirtmeden isminin *Mahmûdiyye*<sup>10</sup> olduğunu zikreder.

Şair, ilk manzum sözlüğün akıcılıktan uzak ve oldukça gayr-ı mevzun bulunduğu için *Mahmûdiyye* adıyla yeni bir eser yazıldığını söyler.<sup>11</sup> Ne var ki *Mahmûdiyye*’nin de pek latif ve güzel bir eser olmasına rağmen alfabetik düzende tanzim edilmediği için eserin tamamı taranmadığı müddetçe istenilen kelimeyi bulmanın imkânsız olduğunu dile getirmiştir:

*Olcağ bir luğat maḳşûd-ı âdem*  
*Ki ekşer lâzım oldur buña elzem*

<sup>9</sup> Tâlib’in bahsettiği bu manzum sözlük, *Ferişteoğlu Lugati* diye meşhur olan ve Abdullatif İbn-i Melek (öl. 1418’den sonra) tarafından 1392 yılında kaleme alındığı tahmin edilen, Arapça-Türkçe şeklinde kaleme alınan ilk manzum sözlüktür. Cemal Muhtar, *İki Kur’an Sözlüğü Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*, (İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. 1993), 21, 273. Her ne kadar şair, eserin Ferište-zâde Şeyh Kirâmî’ye ait olduğuna yönelik bir ifade kullanmış olsa da kaynaklarda Abdullatif İbn-i Melek’in hayatı hakkında verilen bilgiler arasında Şeyh Kirâmî bilgisi yer almamaktadır.

<sup>10</sup> Eserin müellifi hakkında elde bir kayıt bulunmamaktadır. 957/1550-51 yılında telif edilen eser, *Ferişteoğlu Lugati*’ne naziredir. Perihan Ölker, *Manzum Sözlük Geleneği ve Mahmûdiyye*, (Konya: Palet Yayınları, 2015), 31.

<sup>11</sup> *Mahmûdiyye*’nin mukaddime bölümünde de müellif, *Ferişteoğlu Lugati*’nin nazım, vezin ve kafiye yönüyle birçok eksikliğinin olduğunu söyleyerek eseri, bu eksikliklerini gidermek adına bazı tasarruflarda bulunduktan sonra yeniden tanzim ettiğini; hatta sonuna da kendisinin birkaç kıta ilavesinde bulunarak ismini *Mahmûdiyye* koyduğunu belirtmiştir. Ölker, *Manzum Sözlük Geleneği...* 47-48.

*Bulunmaz biñ kez itseñ ihtimāmi*  
*Aranmayınca ser-tā-ser tamāmi* (muk. b. 79-80)

Bu sözlerin akabinde Tâlib, arkadaşı Likâyî'nin "Biri çıkıp gönül çeken bu eseri hece tertibi üzere nazmetse de eğitim gören çocukları rahatlatılsa!" demesi üzerine kendisinin de bu hâle vâkıf olduğunu ve arkadaşının sözlerine hak vererek *Elfiyye*'yi kaleme aldığını söyler:

*Pes oldum muṭṭali ' ben de bu hâle*  
*Ki vardur ihtiyāci bir maḳāle*  
*Çü gördüm sözünüñ vardur sebāti*  
*Firādī yazdum evvel bu luḡātı* (muk. b. 86-87)

Müteakip beyitlerde eseri tanzim ederken istifade ettiği kaynaklar ile eserin tertip şekli, telif tarihi ve ismini zikreden Tâlib, kendisi için hayır dua temennisinde bulunduktan sonra mukaddime bölümünü bitirmiştir.

*Elfiyye*'nin sözlük bölümü, hurûf-ı heca tertibi üzere eliften yâ harfine kadar alfabetik bir düzene sahip olup beyit sayısı 5 ile 29 arasında farklılık gösteren 47 kıtadan müteşekkildir. Kıtalardaki beyit sayılarının toplamı 610 olan eserde, Arap alfabesindeki bütün harflerden kıtalara yer verilmiş hatta "elif (6 adet), bâ (2 adet), hâ (2 adet), hı (2 adet), râ (2 adet), sin (2 adet), ayın (2), sad (2 adet), ayın (2 adet), fe (2 adet), kaf (2 adet), lam (2 adet), mim (4 adet)" ve "nun (2 adet)" harflerinde birden fazla kıta tanzim edilmiştir. Mukaddime bölümünü teşkil eden 108 beyitle birlikte eserdeki toplam beyit sayısı 718'dir.

Manzum sözlüklerde kıta sonlarında, söz konusu kıtaların tanziminde kullanılan bahir ve vezinlerin bilinip bu vezin üzere kolayca ezberlenmesi amacıyla aynı vezinde bir ya da iki takti beyti yazılması çok yaygın bir usuldür. Bu beyitlerde bahrin adı söylenir ve veznin tef'ileleri yazılır. Bir beyitlik takti beyitlerinde veznin tef'ilelerine ilk mısradan, iki beyit olanlarda ise üçüncü mısradan yer verilir.<sup>12</sup>

Tâlib de *Elfiyye*'sindeki 47 kıtanın hepsinin sonunda takti beyitlerine yer vermiştir. Hepsi tek beyitlik olan bu takti beyitlerindeki mısraların ilkinde vezinler söylenmiş, ikinci mısralarda ise manzum sözlüklerde karşılaşılan teamüle uygun bir şekilde "ilmin önemi, iyilik yapma, cimriliğin zararı, yaramaz kimselerden uzak durma, doğruluk, anı yaşama" ve "hayırlı amel" gibi ahlaki ve didaktik düşüncelere yer verilmiştir:

*Fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün*  
*Cihānda hem eylük gibi yok sa 'ādet* (Kıt. 8/10)  
*Mefā 'lün mefā 'lün mefā 'lün mefā 'lün*  
*Sa 'ādet ol kişiyē k'ide dā'im 'ilm ile taḥdīs* (Kıt. 9/19)

Eserdeki 47 takti beytinde vezin kalıplarının verildiği mısraların 12'si Farsça, biri de Arapça tanzim edilmiştir:

*Fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilāt*  
*Der-cihān 'ilm-i luḡat bāşed kilīd-i 'ilmhā*<sup>13</sup> (Kıt. 3/23)  
*Müfte 'ilün mefā 'ilün müfte 'ilün mefā 'ilün*  
*Edreke ḥikmete'l-każā men hüve cā'e bi'l-fenā*<sup>14</sup> (Kıt. 3/23)

*Elfiyye*'yi teşkil eden mukaddime ve sözlük kısmındaki 47 kıtanın hepsi aruz vezniyle tanzim edilmiştir. Remel, hezec, recez, münserih, mütekârib, muzârî, tavîl, hafîf, müctes, kâmil, serîf, vâfir ve ahreb olmak üzere 13 bahre bağlı 27 farklı kalıp kullanılmıştır. Bu bahir ve kalıpların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

<sup>12</sup> Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe...* 65.

<sup>13</sup> "Dünyada ilimlerin anahtarı lügat ilmidir."

<sup>14</sup> "Fani âleme gelince kazanın hikmetini idrak etti."

Bahir	Kalıp	Kıta Numarası
Remel	<i>fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün</i>	2, 3, 4, 10, 13, 16, 18, 24, 25, 26, 31, 33
	<i>fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilāt</i>	21
	<i>fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün</i>	42
	<i>fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilāt</i>	45
Hezec	<i>meḥā 'ilün meḥā 'ilün meḥā 'ilün meḥā 'ilün</i>	5, 6, 9, 23, 41, 44
	<i>meḥ'ülü meḥā 'ilün meḥ'ülü meḥā 'ilün</i>	38, 47
	<i>meḥā 'ilün fe 'ülün meḥā 'ilün fe 'ülün</i>	28
	<i>meḥ'ülü meḥā 'ilün fe 'ülün</i>	40
	<i>meḥ'ülü meḥā 'ilü meḥā 'ilü fe 'ülün</i>	1
	<i>meḥā 'ilün meḥā 'ilün fe 'ülün</i>	mukaddime
Recez	<i>müsteḥ'ilün müsteḥ'ilün müsteḥ'ilün müsteḥ'ilün</i>	11, 29, 35
	<i>müfte 'ilün meḥā 'ilün müfte 'ilün meḥā 'ilün</i>	14
	<i>müsteḥ'ilātün müsteḥ'ilātün</i>	17
Münserih	<i>müfte 'ilün fā 'ilün müfte 'ilün fā 'ilün</i>	15
	<i>müfte 'ilün müfte 'ilün müfte 'ilün müfte 'ilün</i>	20
	<i>müfte 'ilün fā 'ilāt müfte 'ilün fā '</i>	32
	<i>müfte 'ilün fe 'ülün müfte 'ilün fe 'ülün</i>	43
Mütেকârib	<i>fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün</i>	7, 8, 36
Muzârî	<i>meḥ'ülü fā 'ilātü meḥā 'ilü fā 'ilün</i>	27
	<i>meḥ'ülü fā 'ilātün meḥ'ülü fā 'ilātün</i>	46
Tavîl	<i>fe 'ülün meḥā 'ilün fe 'ülün meḥā 'ilün</i>	37
Hafîf	<i>fā 'ilātün meḥā 'ilün fe 'ilün</i>	39
Müctes	<i>meḥā 'ilün fe 'ilātün meḥā 'ilün fe 'ilün</i>	12
Kâmil	<i>müteḥā 'ilün müteḥā 'ilün müteḥā 'ilün müteḥā 'ilün</i>	19
Serî'	<i>müfte 'ilün müfte 'ilün fā 'ilün</i>	22
Vâfir	<i>meḥā 'ilātün meḥā 'ilātün meḥā 'ilātün meḥā 'ilātün</i>	30
Ahreb	<i>meḥ'ülü meḥā 'ilün meḥā 'ilün fā '</i>	34

Kafiye, vezin dışında manzum metinlerin daha çabuk öğrenilip hafızada kalıcı hâle gelmesindeki en önemli ahenk unsurlarından biridir. Kafiye'nin nazım üzerindeki bu olumlu etkisinin bilincinde olan Tâlib de *Elfiyye*'deki 47 kıtanın hepsini kafiyeli tanzim etmiştir. Eserdeki mevcut kıtalardan 21'i mürdef, 20'si mücerred ve 6'sı da müesses kafiyelidir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan mukaddime bölümündeki beyitler ise daha çok mürdef ve mücerred kafiyeye sahiptir.

Manzum lügatler oluşturulurken müellifler; *Kur'an*'dan, başka manzum ve mensur sözlükler ile İslam tarihinde kabul görmüş edebî metinlerden faydalanmışlardır. Bazı manzum sözlüklerde müellif, eser içerisinde istifade ettiği eserlerin adını da zikretmiştir.<sup>15</sup>

Tâlib de mukaddime bölümünde *Elfiyye*'deki kelimeleri *Muhtasar*,<sup>16</sup> *Ahterî*,<sup>17</sup> *Garîbeyn*,<sup>18</sup> ve *Cevherî*'nin *Sihâh*'ından<sup>19</sup> aldığı, ihtiyacı olan kişinin aradığı kelimeyi rahatça

<sup>15</sup> Güler Doğan Averbek, "Anadolu Sahasında Müstakil Bir Tür Olarak Manzum Sözlükler (Tuhfeler)", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23 (2019): 70.

<sup>16</sup> Bazı müelliflerin fıkıh ve tarih ilmine dair aynı isme sahip eserleri mevcutsa da bu isimle sözlük türünde herhangi bir eser tespit edilememiştir.

<sup>17</sup> *Ahterî-i Kebîr* olarak bilinen eser, Arapça-Türkçe muhtasar bir sözlük olup Muslihuddin Mustafa el-Karahisarî (ö. 968/1560-61) tarafından 952/1545 yılında Kütahya'da tamamlanmıştır. Hulusi Kılıç, "Ahterî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 2, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989): 184.

<sup>18</sup> Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin (ö. 401/1011) *Kur'an-ı Kerim* ve hadislerdeki garip kelimeleri izah ettiği, *Kitâbü'l-Garîbeyn fi'l-Kur'an ve'l-Hadîs* adlı sözlük. Muhsin Demirci, "Herevî, Ahmed b. Muhammed", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 17, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 220.

<sup>19</sup> İsmail b. Hammâd el-Cevherî'ye (öl. 400/1009'dan önce) ait *Tacü'l-Luga* adlı sözlük. *Sihâhu'l-Luga, es-Sihâh fi'l-Luga* veya kısaca *es-Sihâh* diye de bilinmektedir. Hulusi Kılıç, "Tâcü'l-Luga", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 39, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010): 356-57. Muhammed El-Bermekî'nin (ö. 411/1020) de farklı bir metotla telif ettiği

bulması için kıtaları eliften ye harfine kadar huruf-ı heca tertibi üzere nazmettiğini ve her kıtanın sonunda takti beyitlerine yer verdiğini dile getirir:

*Ki ya 'nī Muhtaşardan Aḥterīden  
Ġarībeyn ü Şihāh-ı Cevherīden*

*Hurūf üzre didüm kıt 'atı mergüb  
Elifden yāya dek kim oldu mektüb*

*Olıcak bir kişiniñ ihtiyācı  
Ta 'ab çekmezden öñ anuñ mizācı (b. 92-94)*

*Dahı her kıt 'asınıñ āhırinde  
Getürdüm taḳṭī'ini her birinde (b. 98)*

2650 civarında Arapça kelime veya ibarenin Türkçe karşılığına yer verilen *Elfiyye*'de, beyitlerde karşılıkları verilen kelime veya ibare sayısı 3 ile 8 arasında değişkenlik göstermektedir. Karşılıkları verilen bu kelimelerin tertibinde kaynak dil bakımından öncelik sırası gözetilmemiş, bazen Arapça bazen de Türkçe kelimeler önce verilmiştir:

*Sāḥadur ev ortası sāhil yalu  
Selle uğruluk u yağmur ne semā (Kıt. 22/3)*

*Fitne şınamaḳ şınayıcı ne fettān  
Fazḅ şımaḳ u hem kıyımıcıya di fettān (Kıt. 32/1)*

Manzum sözlük müellifleri zaman zaman kaynak dildeki bazı kelimelere hedef dilde karşılık bulmada zorlandıkları için yine kaynak dildeki kelimelerden karşılık bulmuşlardır. Tâlib de aynı şekilde Arapça bazı kelimelere Türkçe karşılık bulmakta zorlanmış ve Arapça kelimelere karşılık olarak yine Arapça kelimeler kullanma yoluna gitmiştir.

Örneğin aşağıdaki beyitlerin ilkinde “cezâ” kelimesine karşılık “ivaz”, ikincisinde ise “helâ” kelimesine karşılık “müsterâh” kelimesi kullanılmıştır:

*Dahı caḥīm oldu tamu bilgil cezâ durur 'ivaz  
Hem cevḅ ü cezz oldu velî kesmek yüce yirler cemād (Kıt. 11/13)*

*Ḥatm mühürlemaḳ ḥumār oldu derincek ü ḥamış  
Oldı çocuk ḥalel aralık dahı müsterâh helâ (Kıt. 14/3)*

İsim ve isim kökenli kelimelerin daha çok tercih edilmiş olması, manzum sözlük türündeki eserlerde görülen ortak özellikler arasında yer alır. Her ne kadar *Elfiyye*'de de aynı durum söz konusu olsa da azımsanmayacak sayıda ve büyük çoğunluğu mastar şeklinde olan fiillere de yer verilmiştir. Hatta eserdeki bazı kıtalar (3, 4, 6, 9, 13, 33, 35, 42, 43 ve 44) ağırlıklı olarak fiillere hasredilmiştir. Bu meyanda fiilleri ihtiva eden iki beyit aşağıda örnek olarak verilmiştir:

*Hem dahı nişyān unutmaḳ hem dahı terk eylemekdür  
Dahı na 't oldu şıfat hem ḥıdmet itmekdür naşāfet (Kıt. 42/15)*

*Hem yakīn itmekdür izlāf u sevinmek irtiyāh  
Dahı irsā sābit olmaḳ hem dürülmek inṭivā (Kıt. 4/8)*

*Elfiyye*'de bazı beyitlerde aynı anlama sahip olan birden fazla Arapça kelime, bir adet Türkçe kelime veya ibareyle karşılanmıştır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde Arapça “*İnbi 'ac, inşikāk, inḳıdād*” ve “*infizā*” kelimelerine karşılık olarak Türkçe “yarılmak”; yine Arapça “*ḥafız, ḥāris*” ve “*ḥāmī*” kelimelerine karşılık olarak da Türkçe “saklayıcı” kelimesi kullanılmıştır:

aynı isimde sözlüğü bulunmaktadır. Cemal Muhtar, “İslamda Sözlük Çalışmaları”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1986): 341.



*Dağı ıgmâz görmez olmak hem yarılmağdur velî*  
*İnbi'ac u inşikâk u inkıdâd u infizâ* (Kıt. 3/8)

*Hem hafız ü hâris ü hâmi durur şaklayıcı*  
*Hem hâriyy lâyiğ hâlil erdür harâm olmak haded* (Kıt. 13/2)

Manzum sözlük türünde tanzim edilen eserlerde karşılaşılan ortak özelliklerden biri de bazı kelimelerin çoğul anlamlarına da yer verilmesidir. Hatta bazı kelimelerin anlamları verilmeden sadece çoğul hâllerinin söylendiği de olmuştur. Manzum sözlüklerin sahip olduğu bu ortak özelliğe, *Elfiyye*'de de rastlanmaktadır. Bu anlamda eser, 80 civarında kelimenin çoğul hâlini bünyesinde barındırmaktadır.

Aşağıdaki beyitlerin ilkinde hafif kimse anlamına gelen bülbül kelimesiyle birlikte çoğul hâli de verilmiş, ikincisinde ise acep kelimesinin anlamı verilmeden sadece çoğul hâliyle iktifa edilmiştir:

*Hafif kimse bülbül belâbil ne cem 'i*  
*Beküm dilsiz ü gâlib olmak bahâret* (Kıt. 8/9)

*Dağı iskâf başmağçı eşil oldı velî yatsu*  
*Eşid oldı kapu öni 'aceb cem 'i durur a 'câb* (Kıt. 6/10)

Özel isim özelliğine sahip birtakım yer ve şahıs isimlerine yer verilmiş olması manzum sözlüklerin ortak özelliklerinden biridir. Bu anlamda *Elfiyye*'de de özel isim olan bazı su, dağ, yer ve şahıs isimlerine yer verildiği görülmektedir:

*Hem dihân oldı kızıl renklü deri dâ'ib mutî'*  
*Dâbir âhir delv koğa bir yir adıdur Deber* (Kıt. 16/6)

*Zârî vü zâyid dâfi' ü mâni'*  
*Kuyruk zeneb bir şahşuñ adı Zer* (Kıt. 17/8)

*Elfiyye*'nin sahip olduğu özelliklerden biri de manzum sözlüklerde yaygın karşılaşılan bazı kelimelerin zıt anlamlarını ihtiva etme ve kelime öğretimi dışında konuşma bilgisine yönelik hazır kalıpların da öğretimine yönelik kısa cümle veya terkip hâlindeki bazı ibarelerin karşılığına yer verilmesi özelliğinden mahrum olmasıdır.

Hem bir edebî eser hem bir gramer kitabı hem de bir sözlük olarak manzum sözlükler; tanzim edildikleri dönemlerde dil öğretimine yardımcı olmak dışında ihtiva ettikleri zengin dil malzemeleriyle de oldukça önemli eser türleridir. Yazıldıkları dönemlerde dilde canlılığını muhafaza eden ancak daha sonraları çeşitli sebeplerle güncelliğini kaybederek kullanımdan düşmüş bazı arkaik kelimeleri ihtiva etmeleri bu zenginlikler arasında yer alır. Bu anlamda *Elfiyye* de tanzim edildiği 16. yüzyıl Türkçesinde kullanımda olan ancak bilahare arkaik hâle dönüşen birçok kelimeyi bünyesinde barındırması hasebiyle Türk dilinin tarihî seyrine ışık tutmasıyla önem arz etmektedir. Eserde mevcut olan arkaik kelimeler aşağıda listelenmiştir:

Aşşı (Kıt. 19/2), arğaç (Kıt. 37/4), arık (Kıt. 41/26), armağ (Kıt. 30/2), bezek (Kıt. 13/7), burtarmak (Kıt. 36/14), burunduruğ (Kıt. 30/7), bürüncek (Kıt. 16/10), çekin (Kıt. 41/2), çetik (Kıt. 45/6), çığan (Kıt. 8/4), çoğan (Kıt. 12/2), çölmek (Kıt. 8/2), deprenmek (Kıt. 45/1), derincek (Kıt. 14/3), derindi (Kıt. 7/12), dölenmek (Kıt. 27/6), dumağı (Kıt. 21/5), duturuğ (Kıt. 12/3), dükeli (Kıt. 36/9), dürişmek (Kıt. 36/6), esirmek (Kıt. 5/9), eşkün (Kıt. 40/13), etmek (Kıt. 41/28), eyegü (Kıt. 26/6), eyelük (Kıt. 46/4), geñiz (Kıt. 21/6), giñ (Kıt. 18/2), göyünmek (Kıt. 47/4), gözğü (Kıt. 41/16), imızganmak (Kıt. 35/6), ırlamak (Kıt. 21/11), ırmağ (Kıt. 44/14), ıssı (Kıt. 21/8), ivmek (Kıt. 20/2), karañu (Kıt. 40/2), katı (Kıt. 25/4), kaçımak (Kıt. 31/13), keşir (Kıt. 11/10), kiçi (Kıt. 7/4), kındırmak (Kıt. 9/1), kırañ (Kıt. 23/5), kırba (Kıt. 18/9), koğ (Kıt. 23/1), köşek (Kıt. 5/4), orun (Kıt. 6/5), ödek (Kıt. 31/6), önegü (Kıt. 29/19), öyken (Kıt. 22/9), saçık (Kıt. 31/9), şağış (Kıt. 29/14), şağrı (Kıt. 36/5), şağu (Kıt. 39/7), şavad (Kıt. 41/21), şayru (Kıt. 18/3), şımağ (Kıt. 32/1), segitmek (Kıt. 16/5), señek (Kıt. 11/6), seyik (Kıt. 11/10), süci (Kıt. 23/15), süñü (Kıt. 45/9), şeşmek (kıt.13 /10), tegelti (Kıt. 34/4), tağık (Kıt. 23/11),

tañlamak (Kıt. 9/1), tayınmak (Kıt. 29/10), tuğurmak (Kıt. 5/8), uçmak (Kıt. 21/12), uşañ (Kıt. 17/4), uğurlamak (Kıt. 5/10), uvatmak (Kıt. 45/6), uvağ (Kıt. 18/8), ügürtlemek (Kıt. 2/16), ün (Kıt. 14/7), üñi (Kıt. 45/14), üründilenmek (Kıt. 4/7), yağır (Kıt. 16/7), yalabık (Kıt. 44/12), yanşak (Kıt. 38/4), yarağ (Kıt. 23/4), yarlığanmak (Kıt. 31/13), yaşmak (Kıt. 37/8), yava (Kıt. 26/2), yegin (Kıt. 23/16), yelmek (Kıt. 41/25), yigin (Kıt. 13/7), yigrek (Kıt. 29/17), yiygü (Kıt. 31/2), yundu (Kıt. 31/15).

## 2. Elfiyye'den Örnek Kıtalar<sup>20</sup>

I<sup>21</sup>

[Kıṭ'a] [42a-43a]

1. **Allāh** u **ilāh** tañrı vü adlar durur **esmā**  
**Ebrār** eyüler oldı fağır eylemek **ifnā**
2. **Āşār** şahābe sözi vü **ill** hışımlık  
**İşneyn** düşenbih günü zamm eylemek **ivā**
3. **İbkār** durur irte vü **ebkār** ne kızlar  
Hem **ās** ne mersin ağacı gizlemek **ihfā**
4. **Efnān** u **efānīn** budaklar **efed** ivmek  
**Eşcār** ağaçlar şalıvirmek durur **irhā**
5. Oldı hūd **erike** ulu taht cem'i **erā'ik**  
Hem **eyke** dürür mīşe vü fāş eylemek **ifşā**
6. **Ekfāl** kilīdler dağı **erhām** yataklar  
**Evbār** durur yükler ü süst eylemek **izrā**
7. **İhrāk** u **erāk** kan dağı şu dökmege dindi  
**İmlāc** di emzirmege ağlatmağa **ibkā**
8. **İlhāh** becid tutmak u **ib'ād** irak itmek  
**İscād** nazar itmek ü hem nesnelere **eşyā**
9. **Envāz** yüce yirler ü **imlāk** fağırlik  
**İ'tād** yaraqlamak hem didiler **aḥyā**
10. *Mef'ülü mefā'ülü mefā'ülü fe'ülün*  
Ey server-i hūbān-ı cihān ehlen ü sehlen

IV

[Kıṭ'a-i Uḥrā Fī-Baḥr-ı Müşemmen-i Maḫşūr [46a-47a]

1. **Ecr** müzd ü keş **ekıṭ** şekk eylemekdür **imtirā**  
Yüzi söbik[dür] **esil** ü cür'et itmek **ictirā**
2. Dağı **isrāf** oldı mālı yok yire şarf eylemek  
Burnı kışa **aḥnes** ü cemḥ eylemekdür **inzivā**
3. **Ebraz** ala tenlü olan **işr** yağ **ikān** yakın  
Dağı **eyvān** ulu çardağ nisbet itmek **iltimā**
4. Dağı **iktār** oldı kıt itmek **etün** külhan durur  
**İ'tidād** oldı düzülmek tābi' olmaq **iktifā**

<sup>20</sup> Bir makale hacmini fazlasıyla aşacağı için eserden bazı örnek kıtalar verilmekle yetinilmiştir. Eserin tamamını ihtiva eden kitap çalışmamız yakında yayımlanacaktır.

<sup>21</sup> Örnek metinlerdeki kıta numaralandırmalarında Elfiyye'deki kıta sırası esas alınmıştır.

5. **Eymen** oldu sağ taraf **eyser** nedür şol taraf  
**İctizāb** oldu çü çekmek gizlülerdür **ahfiyā**
6. Dağı **i lān** zāhir olmak hem **erz** oldu birinç  
**İnkırāz** oldu dükenmek od yanmak **iştilā**
7. **İnkıbāz** oldu melūl olmak dağı **ist** oturak  
**Üfş** yay üründilenmek **intiḥāb** u **işṭıfā**
8. Hem yakīn itmekdür **izlāf** u sevinmek **irtiyāh**  
Dağı **irsā** şābit olmak hem dürülmek **intıvā**
9. Dağı **enşār** oldu yardım idiciler **ibne** kız  
Sık biten ağaçlar **elfāf** āḥir olmak **intihā**
10. Hem **ezā** incitmek ü **iḥşā** durur zabṭ eylemek  
**Ef ide** gönüller oldu ululanmak **intiḥā**
11. **İnşırāf** u hem **iyāb** oldu girü dönmek velī  
**İntikāf** oldu yüzün dönmek şakınmak **iḥtimā**
12. **İttiḥād** oldu bir olmak **intılāk** gitmek durur  
**Ebher** arka tamarıdur aç olmak **iḥtivā**
13. **İnv** sâ'at cem 'i **ānā** **irtihād**ur ditremek  
Dağı göydürmekdür **imlā** ser-ḥoş olmak **intiṣā**
14. *Fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilātūn fā 'ilāt*  
'İlm ile nāz eylemek her dem saña oldu sezā

## V

**Kıṭ'a-i Uḥrā Min Baḥr-ı Müsemmen-i Sālim** [47a-48a]

1. Dağı **aṭlas** katı eski kapulardur velī **ebvāb**  
Ḥūyı yetlü kişi **eşres** giyecekler durur **eşvāb**
2. Ğazabdan ya ululuḡdan di egri baḡana **eşves**  
Beli egriye hem peşīmān olana **evvāb**<sup>22</sup>
3. **Erāk** oldu çü misvāk ağacı **āyet** nişān oldu  
Dağı **eşham** katı kara edeblerdür velī **ādāb**
4. **Eyās** u **is** umutsuz **insilāḥ** oldu ḥurūc itmek  
Köşek āvāzı **inkāz** berāberler durur **etrāb**
5. **Erec** hoş koḡu istimdād itmek hem **ekül** rızḡdur  
**Ücāc** acı dağı tuzlu üzümlerdür velī **a nāb**
6. **İrem** baḡçe **ünās** u **inās** u **insān** ādem oḡlanı  
**Enāsī** oldu cem 'i dağı gökçek nesnelere **eṭyāb**
7. **Enīn** oldu inildemek dağı hem **āzife** soñ gün  
Dağı **aḡyāz** mīşeler gidermekdür velī **izhāb**
8. **İḡāret**dür hem il urmak **eşāṭir** oldu yalanlar  
Velī **inhāz** turgurmak dağı süd kabları **evṭāb**
9. **Elīm** oldu acıdııcı dağı **inzāf** esirmekdür  
**Ekil** oldu yiyici dağı azu dişleri **enyāb**
10. **Evān** vaḡt **a rec** aḡsaḡ hem dağı gök renklü **eżrāk**  
Dağı **islāl** uğurlamak yazıḡ itmekdür **iznāb**

<sup>22</sup> Vezin tutarsız.

11. **Eşir** kend'özini gören **irāz** oldu büyü[k] yün döşek  
**Üfül** oldu güneş batmak büyükmek durur **i'cāb**
12. Hem **istikrāz** ödünç istemek ü **ilkā** bırakmaçdur  
**Eşec** oldu başı yarıç niçe yıllar durur **aḥkāb**
13. **Ufuç** gögün kenārıdur daḥı **eşrāṭ** nişānlardur  
Daḥı **idrāk** yitişmek perdeler **astār** u hem **aḥcāb**
14. *Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün*  
Be-ḥ'ân 'ilm ey püser gerded zebānet ḥikmet-i aḫṭāb<sup>23</sup>

## VII

**Ḳıṭ'atü'l-Bā'i Fı-Baḥri't-Teḫārüb-i Müsemmen-i Sālim [49a-50a]**

1. **Beden** ten daḥı başlamaçdur **bidāyet**  
**Bürüz** oldu çıkmak talaşdur **bürādet**
2. **Besel** hem helāk oldu **bāsiḳ** uzundur  
Daḥı **bāl** gönüldür tere oldu **bākat**
3. Ne **bāḥı'** helāk iden ü **ba'y** güçdür  
Ziyāde bahādırlık oldu **besālet**
4. **Bıkr** kiçi yaşlı **biṭān** içler oldu  
Deri yarıç olmaç durur hem **beẓā'at**
5. Daḥı **berd** uyku vü **birr** eylik itmek  
**Basit** uzun oldu tatsız **beşā'at**
6. **Biğā** di zināya helāk olmağa **bevr**  
**Belid** oldu künd daḥı kündlük **belādet**
7. **Baḫardur** şıgır **bāriḥa** dün gicedür  
Daḥı **beyt** ev ü göz açıklık **beşāret**
8. **Büzüg** oldu toğmak **bükā** ağlamaçdur  
**Behic** oldu gökçek güzellik **behācet**
9. Daḥı **bürr** buğday durur **büm** baykuş  
Uvatmaç durur **bess** müjde **beşāret**
10. Daḥı **beyn** vuşlat durur **beyn** fürkat  
Daḥı **ba'l** erdür feşāḫat **belāgat**
11. **Betül** oldu 'avret erden kesilen  
Ḳapu **bāb** u bızārlıçdur **berā'at**
12. Püredür **bürgüs** u **bāzı** toğandur  
Daḥı **behle** la'net durur göz **beşāsat**
13. Daḥı **buẓ'** koçmaç durur **baṭş** tutmaç  
Ne **baṭṭ** kaz u ser-māye oldu **bizā'at**
14. **Büzāk** oldu tükrük daḥı **becs** açılmaç  
Bahādırlık oldu **beṭület** **beṭālet**
15. Daḥı **bess** izhārdur hem tağıtmaç  
Daḥı **bess** guşsa ḥamākat **belāhet**
16. [*Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün*]  
Olur 'ilm-i zāhirle bāṭın 'imāret

<sup>23</sup> Ey oğul! İlim oku! Böylece dilin, kutupların hikmeti olsun.

**XI****Kıt'atü Harfü'l-Cim Fî-Bahr-ı Recez-i Müsemmen-i Salim [52a-53a]**

1. **Cebhe** alın **cemre** kor cömerd kişidür **cevād**  
**Cinn** perī **cān** örtücü yürüyege atdur **cevād**
2. **Cālī** ' edebsiz kimse hem **cahd** oldu inkār **cüdde** yol  
Hem **cevd** yağmurdur **ceres** deve çañı şusuz **cüvād**
3. Dağı **cürz** otsuz yer ü **cü** ' aç **ciyā** ' açlar durur  
Tağdur **cebel** cem 'i **cibāl** oldu kurağ yıldıur **cemād**
4. Hem **cār** koñşı **cefn** kın hem dağı **cefn** oldu kapak  
Oldı **cüfā** ' bāñıl dağı südsüz deve durur **cemād**
5. Hem **cerm** haml itmek **cüsiyy** diz üstine çökmek durur  
Hem **cīd** boyun **cemm** çok yağmur tokunmaz yir **cemād**
6. Hem **cübb** örülmedük kuyu **cerre** señek cem 'i **cerrār**  
Oldı **cezañ** bahşış **cerreb** uyuz dağı cānsız **cemād**
7. **Cennet**dür uçmak **cüsse** ten lāyık **cedir** ü **cüll** çül  
**Cezve** durur bir pāre od dağı kuru olmağ **cemād**
8. Hem **cenb** yan oldu **cünüb** ırağ **cenāb** evüñ öñi  
Oldı **cenī** dirmek çeri **ceyş** ü dürüşmekdür **cihād**
9. Dağı **cüfān** oldu korumağ **cānif** oldu meyl iden  
Dağı **cidār** oldu dīvār u hem gāzā itmek **cihād**
10. Hem **cez** ' feryād eylemek dağı **cezer** oldu keşir  
Dağı **cuvār** zārılık itmek hem katı yirdür **cemād**
11. Hem **cedb** kırılık **cühd** tākāt **cebr** seyik **cedd** dede  
Dağı **cenañ** meyl eylemek yazık **cünāñ** aru **cilāde**
12. **Cevvār** cevr iden **cedes** kabır u **celī** rüşen durur  
Dağı kireç **caşş** u hevā **cevv** ü çekirgeler **cerād**
13. Dağı **cañim** oldu tamu bilgil **cezā** durur 'ivaž  
Hem **cevb** ü **cezz** oldu velī kesmek yüce yirler **cemād**
14. **Cery** ağmak oldu **cezb** ü çekmek **cürüf** oldu dere  
Hem **cünd** ' asker **cevd** buz hem za 'ferān oldu **cisād**
15. Dağı **cemh** ivmek **cümān** boncuğ **cibil** yaradılış  
Hem **ca** 'I ad virmek dağı yaratmağ eyüler **ciyād**
16. *Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün*  
Dā'im dilā ber-tū der-i el'tāf-ı Hağ meftūh bād<sup>24</sup>

**XIII****Kıt'atü Uhrā Fî-Bahr-ı Remel-i Müsemmen-i Mağşür [53b-54b]**

1. **Ĥamd** şükr oldu ekin biçmek **ħaşād** u hem **ħaşad**  
**Ĥabbe** dāne **ħazz** naşīb ü **ħayf** zulm ü ot **ħaşad**
2. Hem **ħafiz** ü **ħāris** ü **ħāmī** durur şaklayıcı  
Hem **ħariyy** lāyık **ħalil** erdür ħarām olmağ **ħaded**
3. **Ĥins** ü **ħüb** oldu günāñ u **ħüt** balık **ħiml** yük  
**Ĥaşr** cem ' itmek dağı kāsıd eylemek oldu **ħaded**

<sup>24</sup> Ey gönül! Allah'ın lütuf kapısı sana daima açık olsun.

4. Hem **havāriyy** yardım idenler **ḥaṭab** odun durur  
**Ḥavr** dönmekdür **ḥarac** tarlık durur ivmek **ḥafed**
5. **Ḥubb** sevmek **ḥafir** kazmak **ḥufre** çukur **ḥarb** cenk  
**Ḥalv** boğaz hıdmet iden **ḥāfid** oldı hem **ḥafed**
6. **Ḥarḳ** yanmak **ḥuḳbe** yildür **ḥass** öldürmek dürtür  
**Ḥacş** koruk ürkmege dinür **ḥuyūd** u hem **ḥayed**
7. **Ḥavl** dönmek **ḥavl** kuvvet **ḥavl** geçmek **ḥavl** yıl  
**Ḥavz** yigin **ḥulm** düş **ḥilye** bezek dönmek **ḥayed**
8. **Ḥınṭa** buğday u **ḥasīs** ü **ḥiss** gizlü od durur  
**Ḥā'ik** inen **ḥıḳd** kīn ü kīn dutmaḳdur **ḥaḳad**
9. **Ḥaff** kaplamak **ḥadeb** yüksek yir oldı **ḥīn** vaḳt  
**Ḥāzine** oğlan memesi aşlına dönmek **ḥaked**
10. **Ḥall** şeşmekdür **ḥaşid** oldı biçilmiş **ḥacc** kaşd  
Hem zevāl-i ni' metüñ maḥsūduñ istemek **ḥased**
11. Hem **ḥadib** göz oldı **ḥaşḥāş** aşikār olmaḳ durur  
**Ḥizb** bölük **ḥarş** ekin yilüñ üni durur **ḥamed**
12. Hem **ḥavl** ayrılmaḳ u **ḥannāt** buğday şaticı  
**Ḥāmiyedür** katı ıssı **ḥabl** ip tırmaḳ **ḥated**
13. Daḥı **ḥırz** oldı şıgınaçaḳ yir ü **ḥucze** kuşak  
**Ḥār** ıssı vü **ḥubārī** toy cemā'atdür **ḥaşed**
14. *Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilāt*  
Ey püser 'ilm ü 'amel mī-ḥ'āh ez-Ḥayy ü Şamed<sup>25</sup>

## XVIII

## Kıṭ'atü'r-Rā'i Fī-Baḥr-ı Remel-i Müşemmen-i Maḳşür [57a-58a]

1. **Raks** döndürmek **rubā'** köşk durur ü cem'ı **rubā'**  
Hem **rahıḳ** Kevşer şarābı **rab'** ev cem'ı **ribā'**
2. Hem **raşad** gütmek **rahış** ucuz **rağad** giñ **reyb** şek  
Hem **ru'ünet** irilik ten ağrısı durur **rudā'**
3. **Raḥṭ** bölük **rākid** oldı sākın olan **rid'** yār  
**Rātıḳ** oldı ulaşıcı şayruluk dönmek **rudā'**
4. **Rehv** açmaḳ **rics** ü **recz** oldı 'azāb u hem necis  
Hem **raşāş** oldı ḳalay bir şuyuñ adıdur **Ridā'**
5. **Redm** büyük sed durur **rācil** yayan yürüyici  
**Rehb** demren **rikz** depmek yüce ün oldı **rufā'**
6. **Rüsve** ḡābit **remy** atmaḳdur **rediy** oldı helāk  
**Riş** kişilik geyesi mevsim-i hıdmet **rifā'**
7. **Rü'** gönül **reşş** yağmur **riḥ** kuvvet **riḥ** yıl  
**Rā'ik** oldı tañlayıcı **rī'** tağ cem'ı **riyā'**
8. **Redf** tābi' **recf** ditremek **ruḳād** uyḳu **raḳıḫ**  
Gözci vü **razrāz** uvaḳ taş **rey'** yol cem'ı **riyā'**
9. Hem **refes** oldı cimā' itmek **ribat** kırba bağı  
**Rehn** tutu **rey'** yüce yir durur cem'ı **riyā'**

<sup>25</sup> Ey oğul! Allah'tan ilim ve amel iste.

10. **Ri'y** hey'et **rifd** bahşış Cebre'ıl **Rūhu'l-ḳudūs**  
**Rāti'** oldı otlayıcı hem daḥı cem'ı **ritā'**
11. **Rūkn** bucaḳ hem **rūkūn** u **rev'** itmek durur  
Hem **razi'** oldı emer oḡlan hem emzirmek **raza'**
12. Hem **raḡām** u **rems** toprak **raşş** berk ü **raṭb** yaş  
**Reyy** ḳanmak **ruk'a** kâḡıd pāresi cem'ı **riḳā'**
13. **Rikz** gizlü ün durur **ress** ü **rakiyye** oldı ḳuyu  
Yaz **rebi'** ü **ruk'** adur bez pāresi cem'ı **riḳā'**
14. *Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt*  
Ḥayr-ı nās ol kimsedür nās ide andan intifā'

**XXIV****Ḳıṭ'atü's-Şād Fı-Baḥr-ı Remel-i Müsemmen-i Maḳşūr**[62a-b]

1. **Şārim** ü **şımma** bahādır irtedür **şubḥ** u **şabāḥ**  
Büt **şanem** gökçek **şabīḥ** oldı güzelliḳdür **şubāḥ**
2. **Şarḥ** köşḳ ü **şarm** kesmek **şahndur** ev ortası  
**Şavm** oruç **şakm** urmaḳ saḡlıḳ olmaḳdur **şihāḥ**
3. **Şalb** aşmak **şadd** yıḡmak daḥı dönmeḳ **şıfr** tuç  
**Şad'** yarılmaḳ **şakr** çaḳır hem barışmaḳdur **şalāḥ**
4. **Şafşaf** u **şahşah** ova hem **şā'ıḳ** adur yıldırım  
**Şıfr** boş **şāliḥ** eyü kişi eyülüḳdür **şalāḥ**
5. Daḥı **şāyi'** dür ḳuyumcı vü **şuvā'** ölçek durur  
Hem **şadāḳ** oldı kebin ü **şafḥ** yan cem'ı **şıfāḥ**
6. **Şald** ḳatı taş **şā'ar** oldı yüz egritmeḳ velī  
Hem **şudā'** oldı baş aḡrısı kireç oldı **şuvāḥ**
7. Oldı **şāḥa** ḳatı ün **şāriḥ** meded irgörici  
**Şarf** hīle daḥı tevbe yüze yüz olmaḳ **şırāḥ**
8. **Şavlecān** çevgān u hem **şalsāl** ḳurı balçık durur  
**Şabb** dökmeḳ **şahḳ** ayılmaḳ hem ḥurūs ötmek **şudāḥ**
9. Hem **şāḡir** ü **şāḡir** oldı ḥor olan hem **şayf** yaz  
Hem **şabūḥ** ırte şarābı daḥı ün **şurre** **şıyāḥ**
10. *Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt*  
'İlm ü ḥilmi ḳıl cenāḥ tā murg-ı cān bulsun necāḥ

**XXV****Ḳıṭ'a-i Uḥrā Fı-Baḥr-ı Medīd-i Müsemmen-i Sālim** [62b-63a]

1. **Şadr** göḡüs **şıyşa** ḳal'a daḥı yangudur **şadā**  
**Şā'ḳ** ölmek **şūf** yūñ erkeḳ üñi durur **şadā**
2. **Şıdḳ** toḡru hem oldı yeryüzi **şu'ūd**  
Aḡmaḳ u **şımvān** iki çatal u şusuzdur **şadā**
3. Hem **şiliyy** yanmaḳ **şabābetdür** göñül den istemeḳ  
**Şarşara** toḡan üñi vü tañ yili oldı **şabā**
4. Hem **şadīd** oldı şaru şu vü **şāḡidür** meyl iden  
**Şafḥ** i' rāz eylemeḳ hem ḳatı taşlardur **şanā**

5. Dağı **şayyib** yağdıran bulut hem oldu yol **şirāt**  
**Şā'in** oldu şaklayan bir yirün adıdır **Şafa**
6. Hem **şarir** oldu kapu vü hem kalem üni **şabī**  
Oğlan u **şarşar** şovuk yel hem durulmağdur **şafā**
7. Hem **şuhey** at kişnemesi vü **şamīm** oldu aru  
**Şubra** çeç **şuvva** nişān oldu vü hem cem' i **şuvā**
8. **Şūr** boynuz hem **şanavber** çam ağacı durur  
**Şar'** yüz üstine düşmekdür dağı biryān **şilā**
9. *Fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilāt*  
Oldı bu cevher sözüm tab' ile bir şirīn gıdā

**XXVII****Kıt'atü't-Tā' i Fī Bahr-ı Muzārib-i Ahreb ü Haşv-i Mekkūf [63b-64b]**

1. **Tālih** yavuz **tirāz** 'alem hem bulut **taḥā**  
Hem **tırs** kāğid oldu **tariyy** tāze aç **taḡā**
2. Hem **turre** öñ saç oldu **talef** bahşiş ü **tihāl**  
Oldı talak dağı di döşenmiş yire **taḥā**
3. **Tarf** oldu göz kapağını depretmek ü **taḡef**  
Yaña **taḥūr** arıdıcı di gitmege **taḥā**
4. **Tavd** ulu tağ u **talḥ** meviz ağacı durur  
**Tarrār** kesici dağı hem gam durur **taḥā**
5. **Tāme** ikinci nefhadur az yağmur oldu **ḡall**  
**Tūfān** yağmuruñ çoğı kaḡran durur **ḡilā**
6. Hem **taḡk** boğmağa di **tuma'nin** dölenmege  
**Tāriḡ** di şubḡ yıldızına şıvaya **ḡilā**
7. **Tūl** uzuna **tamaş** yapışmağa hem **taḡāk**  
'Avret boşamağa buzağuya didi **taḡā**
8. **Taḡv** oldu döşemek **taḡak** u **taḡv** hāle di  
**Tāmır** püre vü **ḡulye** boyun cem'idür **ḡulā**
9. **Tihn** oldu un **taḡak** ne şürü' itmek ü **taḡāf**  
Çevrilmek oldu **taḡyr** durur kuş hem ip **taḡā**
10. Hem **taḡ** ' hurma çiçeği çadır ipi **taḡab**  
**Tāk** oldu çardağ u hem dağı şahşdur **taḡā**
11. *Mef'ülü fā 'ilātü mefā 'ilü fā 'ilün*  
Taḡşil-i vezn idüp viregör tab' iña cilā

**XXX****Kıt'atü Uḡrā Fī-Baḡr-ı Vāfir-i Müsemmen-i Sālim [66a-b]**

1. 'Araḡ dere di 'aşab siñire 'acüz uca di uyana 'inān  
'Aḡışa şaçun örülmüşe 'uşb ota di buluda 'anān
2. 'Urūş durur ev örtüleri 'abūs hem ekşi yüzlü durur  
'İlac devā vü 'ayy hem armaḡ oldu deñiz kenāri 'adān
3. 'Azb dinür ergene vü 'ades di mercümeke 'unuḡ boyun  
'İyāf kerih görmege di 'aşir şıḡılmış orta 'avān



4. 'Amîk derîñ 'aķîr yaralu 'alaķ uyuşan ķana didiler  
'Urûc di ağmağa 'aķb ökçeye dağı görmege didiler 'ıyân
5. 'Arîz kavî 'aşîb katı 'irâz çekişmege dinülür  
'Asîr güç iş 'arûs gelin 'akûb toz aşikâre 'ilân
6. 'Uķâr süci vü 'ırķ tamar 'azîm büyük 'izâr yular  
'Aķîm toğurmayan dağı 'azl ayırmaķ u hem düttün ne 'uşân
7. 'Asel bala di 'araz kumaşā 'ataş şusuza 'ineb üzüme  
'Atîd yaraķlanan 'ivec egrîye di burunduruğa dağı hem 'ırân
8. *Mefâ 'ilâtün mefâ 'ilâtün mefâ 'ilâtün mefâ 'ilâtün*  
Bu nazm-ı gevher-nisârumı ezber it başuñā ķo tâc-ı kırân

## XXXIII

## Kıt'a-i Uhrâ Fî-Baħr-ı Remel-i Müsemmen-i Maķşûr [68b-69a]

1. Faķd yitmek ferr kaçmaķ hem ev etrâfî finâ  
Fırķa vü fevc ü farîķ oldu bölük ölüm fenâ
2. Dağı feyc oldu biñ füstâķ kıl evi durur  
Fesh bozmaķ firye yalan hem bedel virmek fidâ
3. Faħş şormaķ fâris atlu fırķ pâre fülk gemi  
Fâriż oldu yaşamış hem dağı şahrâlar felâ
4. Faşd kan almaķ feşam kesmek durur fâre şıçan  
Hem faķaķ ancaķ dağı yarmaķ durur felâķ u feţâ
5. Fecc giñ yol fe's balta ferz ayırmaķ fehd pars  
Hem feza 'korķu vü feryâd eylemek urmaķ feţâ
6. Fevķ gez yiri firâş oldu döşek cem'i fûrûş  
Fersah on iki biñ adum hem dağı cömerd fetâ
7. Dağı fedfed düz yir ü firsen deve tabanıdur  
Fey' gölge dağı dönmeķ añsızın gelmek fecâ
8. Fâşil oldu korķuci dağı faraķ korķu durur  
Zeyrek âdem feylesûf u aşikâr itmek feşâ
9. Ferh yavru vü fu'âd oldu gönül dağı furât  
Oldı tatlu giñ yir oldu fecve hem dağı fezâ
10. Hem firîyy oldu yavuz iş fâtîķ ayırıcıdur  
Fevz ķurtulmaķ feşâķ şenlik dağı şoğan feĥâ
11. *Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilât*  
Luţf-ı tab' ister dilâ hemvâre tab'-ı dil-güşâ

## XXXV

## Kıt'atü Uhrâ Fî-Baħr-ı Recez-i Müsemmen-i Sâlim [70a-71a]

1. Kaş'a çanaķ kaf'a sepet kuşvâ soñ uç kaftân kabâ  
Kâtm muķîm olan kalîl azdur dağı çörçöp kazâ
2. Dağı kufül oldu seferden dönmeķ ü hem kabr sin  
Kânîķ kunûķ umu[t]suza di ķarye kūy cem'i ķurâ
3. Kıdr oldu çölmek kab miķdâr u kadem ayak durur  
Hem ķısm bölmekdür kavâm 'adl oldu vü eñse kafâ

4. Dağı **qırām** oldu naķışlu perde vü yoldaş **qarīn**  
**Qazf** atmak u **qammās** talğıç hem iraklardur **quşā**
5. **Qānıt** muṭı´ olan **qarāh** qarışmaduk şu **qadd** boy  
**Qaşr** oldu köşk ü **quṭn** panbuk dil katılığı **qasā**
6. Dağı **qabes** od pāresi **qırd** oldu meymūn **qumle** bit  
Hem **qāri**´ adur katı gün hükme eylemek durur **qazā**
7. **Qāzib** durur keskin kılıç **qıt**´ gice qarañısı  
Dağı **qasem** and **qatūr** oldu baḥıl arka **qarā**
8. Dağı **quḥūl** oldu kurumak **qumquma** dirmek durur  
Hem **qavs** yay dağı **qūlāc** oldu yetiştirmek **qazā**
9. **Qaşal** durur toz **qa**´ r dip hem **qavl** u **qāl** u **qıl** söz  
Hem **qıtf** dirilmiş yemiş borcın ödemekdür **qazā**
10. Dağı **qubul** oldu ´ayān olmak **qaşā**dur nāşiye  
**Qarş** oldu çimdik dağı Teñrinüñ işi durur **qazā**
11. Dağı **qatib** oldu bağırsak hem **qalib** oldu kuyu  
Hem **qurş** güneş çöregi **qır** oldu zift ölmek **qazā**
12. Hem **qābile** oğlan memesi vü **qatar** dammak durur  
Hem **qamtarir** oldu katı bu´z eylemek durur **qalā**
13. **Qadd** oldu yırtık **qaz**´ herze **qa**´ **qa**´ a yarak üni  
Hem **qubḥ** çirkin **qafv** uymak **qabḥ** irin qoqmaq **qazā**
14. **Qıy**´ a vü tağ oldu ova **qadh** od veli qaçmaq durur  
**Qıst** oldu ´adl u **qaşt** hem zulm eylemek süñü **qanā**
15. **Qıtt** kedi **qıtt** oldu hem kāğıd **qudūm** oldu keser  
Dağı **qales** kuşındıdur kuşmaq durur **qay**´ **quyā**
16. *Müstef`ilün müstef`ilün müstef`ilün müstef`ilün*  
Sa`y it ki tā ṭab`uñ bula evzān ile neşv ü nemā

## XXXVIII

**Qıt`atü'l-Lām Fī-Baḥr-ı Tavil-i Müsemmen-i Sālim** [72a-73a]

1. **Limem** kiçi yazıklar buluşmaq durur **luqyān**  
**Leqaf** yutmaq oldu şolumak **leḥş** hem **leḥşān**
2. **Lecūc** önegü vü **lişş** uğrı **lebibe** ton  
**Luḡām** oldu köpük yañlış okuyıcı **leḥḥān**
3. **Luḡūb** oldu zaḥmet **levḥ** tahta **lebīb** uşlu  
Dağı **ledḡ** şoqmaq yumşaq olmak durur **leyyān**
4. **Libās** u **lebūs** örtünecek hem giyecekdür  
**Labıq** zirek ü **lahm** argaç u cem´idür **luḥmān**
5. **Lisān** dil **lu**´ **āb** ağız şuyı **left** döndürmek  
**Lahīm** etlü vü **lücce** deriñdür şusuz **lehbān**
6. **Lübed** çok cemā´at **la**´ **q** u hem **lahs** yalamak  
**Leben** boyun aḡrısı **leben** süd şatan **lebbān**
7. Dağı **leff** dirmek **leyy** dilini döndürmek  
**Leheb** yalıña di od yalıñlanmağa **lehbān**

8. **Lisām** oldu yaşmak **lübs** şekk **lebs** karışmak  
**Lezīz** oldu tatlu daḥı gönlek durur **lūbbān**
9. **Levākīḥ** ne yağmur yağduran yıl **lekaḥ** nāka  
**Lecām** şığınmaḥdur daḥı aç olan **letcān**
10. **Le'im** yavuz aşillu vü cem' i **liyām** oldu  
Daḥı **lehf** gam çekmek ü gam çekici **lehfān**
11. Daḥı **lahd** kabr u **layt** kab **less** karmakdur  
Daḥı **lahz** 'ayb oldu di yıldurmağa **lem'an**
12. **Lifāka** dolak u **lift** şelçem **lekat** dirmek  
Daḥı borç te' hır itmege didi hem **leyyān**
13. **Licām** uyan u **levvāḥ** göyündüren oldu  
Daḥı **lems** yapışmak şusuz kişidür **lūbbān**
14. Daḥı **lemm** cem' itmek **la'in** oldu sürilmiş  
Daḥı **la'n** sürmekdür daḥı cem'idür **li'an**
15. *Fe'ülün mefā'ilün fe'ülün mefā'ilün*  
Ne māziye gamnāk ol ne müstakbele ḥandān

**XXXIX****Kıṭ'a-i Uḥrā Fī-Baḥr-ı Hafīf-i Maḥbūn-ı Maḥşūr** [74a-b]

1. **Maşş** şormak yumurdanuñ ağı **māḥ**  
**Mühr** ṭaya didi ḥelāle **mūbāḥ**
2. **Merc** ayırmaq **meşim** beñlü durur  
**Melk** kudret di şāziliğe **mirāḥ**
3. **Mücterih** ü **muḫterif** kazancıdur  
**Mühce** cān u yalancıdur **maḥḥāḥ**
4. **Münzeced** hem girü tutulmuşa di  
Hem daḥı lāğ idişmek oldu **mizāḥ**
5. **Müzga** bir pāre et daḥı **mi'e** yüz  
Rāḥat eyleyecek yir oldu **merāḥ**
6. **Mürtaḫīd**ür ağıcı **mil'** tolu  
Gökçek oldu **melih** cem' i **milāḥ**
7. Hem **melih** oldu tuzlu daḥı **melih**  
Ṭadsız oldu şaḡu yiri ne **menāḥ**
8. **Muḫşa'ir** oldu ditreyici velī  
**Münka'ir** kuyucu ḥorata **mizāḥ**
9. *Fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün*  
Ehl-i 'ilm olan oldu ehl-i felāḥ

## Sonuç

Arapçanın öğretimine kaynak olması amacıyla tanzim edilmiş olan *Elfiyye*, Arapça-Türkçe manzum bir sözlüktür. 1000/1591-92 yılında Talib mahlaslı bir şair tarafından telif edilen eser ve müellifi hakkında biyografik ve bibliyografik kaynaklarda herhangi bir kayda tesadüf edilememektedir. Eserin şimdilik bilinen tek yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesinde Hacı Ali Saib Efendi Koleksiyonu 25 numarada kayıtlı yazmanın 1a-38b sayfalarında kayıtlıdır.

*Elfiyye*, mesnevi şeklindeki 108 beyitlik bir mukaddime ve 610 beyitlik sözlük bölümünden müteşekkildir. Müellif mukaddime bölümünde eserin telif amacını, tertip şekli, telif tarihi, ismi ve istifade ettiği kaynaklardan bahsetmiştir. Huruf-ı heca tertibi üzere alfabetik bir düzende tanzim edilen sözlük bölümü, 47 kıtadan müteşekkildir. Sonlarında takti beyitleri olan ve hepsi aruz vezniyle yazılan bu kıtalarda 2650 civarında Arapça kelime veya ibarenin Türkçe karşılığına yer verilmiştir. Müellif karşılıklarını verdiği bu kelimelerin seçiminde *Muhtasar*, *Ahterî*, *Garîbeyn* ve *Sihâh* adlı sözlüklerden istifade etmiştir. Daha çok isim ve isim kökenli kelimelerin tercih edildiği eserde, mastar hâldeki fiiller de mevcut olup günlük hayatta ihtiyaç duyulan sıradan kelimeler dışında özel isim vasfını taşıyan yer ve şahıs isimlerine de yer verilmiştir. Kelimelerin tertibinde kaynak dil olarak öncelik sırası gözetilmediği gibi kıtalarda tematik bütünlük de temin edilememiştir.

Sahip olduğu şekil, muhteva ve üslup özellikleriyle aynı türdeki eserlerle benzerlik gösteren *Elfiyye*, dil hassasiyeti taşıyan; aruz, kafiye ve klasik şiir bilgisine hâkim bir müellifin kaleminden çıkmıştır. Eser, klasik Türk edebiyatında şimdilik varlığı bilinen yirmi Arapça-Türkçe manzum sözlük içinde telif edildiği tarih itibarıyla en eskilerinden biri olduğu gibi hem 718 beyitlik hâli hem de ihtiva ettiği 2650 civarı Arapça kelimeye karşılık vermesi bakımından 3800 Arapça kelimenin karşılığının verildiği Sümbülzâde Vehbî'nin 1948 beyitlik *Nuhbe-i Vehbî*'sinden, 3402 Arapça kelimeye karşılık verilen Mütercim Asım'ın 1250 beyitlik *Tuhfe-i Âsım*'ından, 3200 civarında kelimenin karşılığının verildiği Edirne Müftüsü Fevzî Efendi'nin 1048 beyitlik *Tuhfe-i Fevzî*'sinden ve 3273 Arapça kelimeye karşılık verilen Abdulmezîd-zâde Hâfız Efendi'nin 826 beyitlik *Nazmü'l-Ferâ'id*'inden sonra en hacimli manzum sözlük konumundadır.

Tâlib'in mukaddime bölümünde eseri kaleme aldığı Peçuy'un övgüsünü yapmadan önce bu şehir için daha önce birisi tarafından *Gülşenâbâd* adında -muhtemelen şehrengiz türünde bir eser- telif edildiğine yönelik vermiş olduğu bilgi, klasik edebiyat geleneğinde vücut bulan ancak günümüze ulaşamadığı için varlığından haberdar olunamayan eserlerden birini kayda geçirmiş olması bakımından kıymetlidir.

Ayrıca şairin Likâyî mahlaslı arkadaşı vesilesiyle Peçuy'da Arapça-Türkçe sözlüklerden *Ferîşteoğlu Lügati* ile *Mahmûdiyye*'yi okuyup inceleme fırsatı bulduğunu söylemesi, Osmanlı kültür havzasında dolaşımda olan eserlerin tespit ve tayinine yönelik yapılacak olan değerlendirmelere imkânlar sunması bakımından dikkatlere şayandır.

Kısaca özetlenen bu özellikleriyle farklı bir dil öğretimine yardımcı olmak amacıyla tanzim edilen aynı türdeki manzum sözlüklerle benzerlik gösteren *Elfiyye*, hem şekil hem de muhteva itibarıyla kendine has bazı karakteristik özelliklere sahip önemli bir eserdir.

**Kaynakça**

- Ahterî, Mustafa. *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul: Matbaa-yı Âmire, 1310.
- Demirci, Muhsin. "Herevî, Ahmed b. Muhammed", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 17. (İstanbul: TDV Yayınları, 1998): 220-21.
- Devellioğlu, Ferit. *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2011.
- Doğan Averbek, Güler. "Anadolu Sahasında Müstakil Bir Tür Olarak Manzum Sözlükler (Tuhfeler)". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23 (2019): 62-83.
- Doğan Averbek, Güler. Dillerinden Biri Türkçe Olan Manzum Sözlükler Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21 (2018), 85-114.
- Ekici, Hasan. *Feyzî-i Üsküdârî Arapça-Türkçe Manzum Sözlük*, Ankara: Sonçağ Yay., 2023.
- Kaplan, Yunus. "Bilinmeyen Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Lugat-ı Visâlî", *Dede Korkut Dergisi*, 15 (2028): 54-75.
- Kaplan, Yunus. "Kerîmî'nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü: İsbâh", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29 (2022): 654-671.
- Kaplan, Yunus. "Müellifi ve Telif Tarihi Meçhul Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Bülğatü's-Sibyân", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 (2020): 41-70.
- Kaplan, Yunus. "Tuhfe Türüne Bilinmeyen Bir Örnek: Rükni'nin İngilizce-Türkçe Manzum Sözlüğü (Lehce-i Lankıvıç)", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (2), 485-531.
- Kılıç, Hulusi. "Ahterî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 2, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989): 184-85.
- Kılıç, Hulusi. "Tâcü'l-Luga", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 39, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010): 356-57.
- Muhtar, Cemal. "İslamda Sözlük Çalışmaları II", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1986): 331-360.
- Muhtar, Cemal. *İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*. İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993.
- Ölker, Perihan. *Manzum Sözlük Geleneği ve Mahmûdiyye*. Konya: Palet Yayınları, 2015.
- Öz, Yusuf. *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: TDK Yayınları, 2016.
- Öz, Yusuf. *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniv. 1996.
- Turan, Abdülbaki. "Elfiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 11, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995): 27-28.
- Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

Ek: Elfiyye'nin ilk ve son varakları



